L-ISTORJA TAN-*“NON GODE . . . ”* MAL-KNEJJES TAL-KAMPANJA U L-IMMUNITÀ EKKLEŻJASTIKA

Guido Lanfranco

Mal-faċċata tal-knejjes ċkejkna tal-kampanja għadna naraw irħama bil-kliem bit-Taljan: *NON GODE L’IMMUNITÀ ECCLESIASTICA*. Din tfisser li dik il-knisja ma tgawdix l-immunità jew protezzjoni tal-Knisja. Qed ngħid knejjes minflok kappelli għax tabilħaqq il-kelma kappella, mijiet ta’ snin ilu, kienet tkun riżervata għal dawk il-knejjes ċkejknin li kienu mibnijin imissu mal-knisja prinċipali u jniffduhom magħha, jew li kienu jinsabu fil-palazzi, torrijiet u l-fortifikazzjonijiet. Dawn kienu jkunu ta’ familji privati, ta’ l-armata jew ta’ xi xirkiet. Biż-żmien żviluppaw separatament bħala knejjes żgħar u f’kappelluni u altari tal-ġnib fil-knejjes kbar. L-irħama tan-“*non gode*” nistennewha normalment mal-faċċata tal-knejjes konċernati imma nsibu eċċezzjonijiet bħalma naraw waħda ħdejn il-bieb tat-torri ta’ San Luċjanu li ġewwa kellu l-kappella u fil-knisja ta’ Santa Margerita ta’ Burmarrad ħdejn Wied Għajn Riħana li għandha l-irħama ġewwa għax, meta bnewlha l-faċċata ġdida aktar ’l barra biex kabbruha, l-irħama ħallewha fejn kienet.

X’kienet l-immunità?

Għal mijiet ta’ snin il-Knisja Kattolika u r-Renjanti Ewropej kellhom il-proprjetà tagħhom f’għamla ta’ artijiet, bini u nies mpjegati jew familjari tagħhom. Hawn Malta fi żmien l-Ordni ta’ San Ġwann kellna tliet awtoritajiet ta’ din ix-xorta li kienu l-istess Kavallieri li jirrenjaw fuq il-poplu Malti, l-Isqof li jirrappreżenta l-Knisja ta’ Malta u l-Inkwiżitur li kien jirrappreżenta lil Papa. It-tlieta kellhom il-qorti u l-ħabs tagħhom, palazzi, knejjes, bini, mpjegati u familjari privileġġjatgi u allaħares wieħed jirfes fuq l-ieħor bla permess jew jaġixxi kontra xi mpjegat, membru jkew familjar li mhux tiegħu. Din is-sitwazzjoni bilfors kienet iġġib ħafna tilwim bejniethom u, billi t-tlieta kienu ta’ bażi reliġjuża, it-tlieta kienu jappellaw Ruma biex jaqtgħu il kwistjonijiet. L-Isqof Gaspare Gori Mancini kien mar Ruma biex jiddefendi l-immunità tiegħu f’waħda mill-kwistjonijiet u spiċċa miet hemm.

Imma biex tikkomplika aktar il-biċċa, l-Knisja ta' Ruma kienet daħħlet il-kunċett ta' l-immunitaà, bi ftehim mar-renjanti taż-żmien li bih il-Knisja u n-nies kollha assoċjati magħha kellhom il-privilaġġi tagħhom, foshom li l-awtorità ċivili ma setgħetx tirregola jew tixli 'l membri tagħha. Kien hemm għadd ġmielu ta' Maltin li kienu jidħlu kjeriċi minuri, jiġifieri bħal qassisin li ma jamministrawx is-sagramenti, u bosta kienu wkoll miżżewġin, biex jeħilsu mid-dmirijiet sekulari ta' lieva u obbligi oħra ta' għassa, difiża u qrati. Ukoll is-sagristani ta' ċerti knejjes tal-kampanja kienu jgawdu immunita fil konfront ta' l-obbligi ċivili jekk il-knisja li kienu jżommu kien ikollha mill-anqas żewġ quddiesiet fil-ġimgħa. Għall-knisja ta' San Filippu u San Ġakbu limiti tan-Naxxar, ma kienx instab sagristan malajr għax fiha kienet issir quddiesa waħda biss, għalhekk is-sagristan ma kienx ikollu privileġġi.

Kriminali protetti

Dan kollu ġa kien ta' xkiel kbir biżżejjed għall-amministrazzjoni ta' żmien l-Ordni, imma l-Knisja ta' Ruma kellha ħaġ'oħra li kompliet żiedet ma' dan il-għawġ. Sa mill-medju evu l-poplu ta' l-Ewropa, inkluża Malta, kien ibati ħafna taħt ir-renjanti, sidien, u awtoritajiet assoluti oħra fuq l-art u l-baħar. Nies ta' kull xorta għal kull ħaġa ta' xejn kienu jkunu torturati, mixħutin il-ħabs jew kundannati għall-mewt. Il-Knisja ta' Ruma espandiet il-kunċett ta' immunita' billi ddeċidiet li kulmin jaħrab minn idejn il-liġi, mil-ħabsijiet, mix-xwieni u galeri, skjavitù u sitwazzjonijiet oħra, u jidħol f'art jew f'bini tal-Knisja, inklużi l-knejjes, sptarijiet, kunventi,dan ħadd ma jkun jista' għalih, u lanqas jista' jinħareġ bil-forża mill-awtorita' lajka.

Bħala prinċipju ma kienetx idea ħażina, anzi kienet att ta' karita mal-batut ġenwin li jaħrab mil-moħqrija, imma l-bniedem kif inhu mis-sebgħa jieħu l-id u bdew jidħlu jistkennu fil-knejjes tal-kampanja u wkoll parrokkjali mhux biss il-batuti, imma wkoll il-kriminali qattiela, ħallelin u oħrajn biex jaħarbu mill-ġustizzja. Kieku ma kienx hawn ħafna knejjes il-problema kienet tkun inqas, imma kien hawn aktar minn 300 knisja u dan kollu ggrava bil-kbir is-sitwazzjoni tal-pajjiż tant li nħolqot diżordni u anarkija li ma setgħetx tinħall malajr. Diversi papiet ippruvaw jikkontrollaw din il problema, bħal Girgor XIV, Beneditt XIII u Klement XII, billi llimitaw l-immunita ekkleżjastika għal każi li m'humhiex gravi biex ma jipproteġġux il-kriminal (*crimina*

excepta), imma xorta baqgħu ħafna konflitti. Għalkemm kulħadd kien jammetti li din l-immunità eżaġerata kien jinħtieġ titrażżan it-tliet awtoritajiet f'Malta baqgħu jinsistu u jippikaw fuq id-drittijiet u l-privileġġi. Ukoll meta wieħed bonavilja nħareġ b'forza mill-uffiċjali ta' l-Ordni mill-ġrotta ta' San Pawl tar-Rabat, l-isqof ipprotesta. L-Ordni sikwit kienet tikser din l-immunita tal-knisja għax għaż-żamma ta' l-ordni f'każi estremi u perikli meta ma kienx hemm hemm triq oħra; ukoll l-Inkwiżitur jipprotesta ma' l-Ordni meta kienu jarrestaw kriminali minn knejjes. Inliteb wkoll li jekk xi ħadd maħrub jieqaf taħt niċċa jew statwa tat-toroq kien igawdi l-immunità tal-knisja fil-konfront ta' l-awtorità lajka. L-isptar ta' l-Ordni jew is-*sacra infermeria* tal-Belt kienet ukoll tgawdi l-privileġġ ta' santwarju jew immunita mill-liġi, ħlief f'każi ta' qtil, u uħud mir-refuġjati kienu jinżammu hemm sakemm ikunu jistgħu iħarrbuhom fuq xi bastiment. Il-knisja ta' Nibbia qrib l-Infermerija tal-Belt kienet tgawdi l-immunità imma kienet daħlet f'tilwim bejn l-Ordni u l-Knisja biex fl-1761 tilfet il-privileġġ għal xi sena.

Immunità pikuża u ta' tfixkil

Fl-1674 il-Gran Mastru kien talab lill-isqof biex iħalli n-nies tiegħu jidħlu fil-knisja tal-Karmnnu tal-Birgu biex jaqbdu lil wieħed li kien maħrub minn bastiment suspettat bil-pesta waqt kwarantina**.** Ukoll jekk dan kien jisder sew li hu każ urġenti u serju, l-isqof ħada bil-lajma u dam tliet xhur biex tah il-permess! L-Isqof Alferan ukoll kellu hu stess jitlob il-permess tal-Kongregazzjoni tal-Privileġġi biex jista' joħroġ mill-knejjes refuġjati bil-pesta biex jgħaddihom lis-sanità!. Fl-istess knisja tal-Karmnu tal-Birgu, raġel kien ħarab mill-ħabs ta' l-Inkwiżitur. Meta l-Inkwiżitur ried jieħdu lura il-Kurja ma ħallitux u meta appella lill-Kongregazzjoni ta' Ruma ordnawlu biex lil dan ir-raġel iħalih hemm. Il-kotra ta' l-iskjavi ma kienux Insara imma uħud minnhom kienu jgħidu li jridu jikkonvertu biex ikollhom xi privileġġi. Fis-seklu dsatax il-konslu Ngliż huwa rappurtat li kien imur jiċċekkja mal-kunventi ta' Santa Tereża ta' Bormla u ma' tad-Dumnikani tal-Belt biex jara kienx hemm baħrin Ingliżi maħrubin minn fuq il-bastimenti. Biex jibqgħu fil-kenn dawn kienu jgħidu li kienu jridu jikkonvertu.

Fl-1765 il-Gran Mastru Pinto llitika ma' l-Inkwiżitur għax skjavi minn tiegħu ħarbu u marru jieħdu kenn il-Birgu bl-iskuża li reidu jsiru Nsara. Il-ħafna knejjes

imxerrdin mal-kampanja ġa kienu qed jinkuraġġixxu protezzjoni ta' kriminali, imma bis-saħħa tal-*crimina excepta* l-isqof kien jista' joħroġhom u jixlihom fil-qorti tiegħu u jekk isibhom ħatja jgħaddihom lill-awtoritajiet lajċi.. Madankollu l-akkużat kellu l-faċilità li jappella lill-Kongregazzjoni ta' l-Immunità f'Ruma u l-każ kienj idum iġebbed ix-xhur fost ħafna tilwim bejn il-mexxeja. Fl-1620 il-knisja ta' San Ġwann fiċ-ċimiterju tar-Rabat t'Għawdex kienet inbniet mill-ġdid. Sikwit kienu jistkennu fiha l-ħallelin għax kienet tgawdi l-immunità ekkleżjastika. Fl-1639 wieħed qatel lil martu u mar fiha għall-protezzjoni u ħadd ma seta' jagħmillu xejn. Saħansitra kienu jmorru l-ħbieb jeħdulu l-ikel! Dawn il-kriminali apertament jgħixu fiċ-ċimiteru u l-knisja kienu jisfidaw l-awtorità taħt il-protezzjoni tal-knisja. Fl-1640, il-Gvernatur t'Għawdex ħareġ bandu bid-daqq tat-trumbetta biex javża li kulmin jinqabad jieħu l-ikel lil dawn il-kriminali kien jeħel multa jew qdif fuq il-galeri.

Il-Gran Mastru Lascaris ukoll kien ilmenta dwar iż-żieda ta' kriminalità minħabba l-immunità li bosta drabi kienet pikuża u estrema. Is-sagristija tal-knisja ta' Portu Salvu ta' L-Isla kienet saret mandra bil-majjali. Wieħed maħrub mill-galeri mar jistaħba fiha. Meta nqabad u ttieħed lura l-isqof ipprotesta għax dik ukoll kienet santwarju! Il-Gran Mastru Pintu kellu l-problemi! Gruppi ta' kriminali kienu mifruxin fil-knejjes tal-kampanja bil-kumdità kollha qishom liberi, saħansitra bin-nisa għall-kumpanija! Nies privileġġjati (mhux reliġjużi) bl-immunità tal-knisja kien hemm xi 6000, xi mitejn minnhom ma' l-inkwiżitur! Mhux ta' b'xejn li kultant Pintu kien jinjora l-privileġġi u jagħmel ta' rasu. Każ magħruf huwa dak ta' l-1775 tar-rewwixta tal-qassisin kontra l-Ordni, meta hawn l-awtorità lajka tal-gvern ta' l-Ordni kellha bilfors tieħu passi kontra l-ekklezjastiċi. Fis-seklu tmintax, meta l-kriminalità kienet fl-aqwa tagħha, sitt irġiel maħrubin marru biex jistkennu fil-knisja parrokkjali l-qadima ta' Birkirkara imma billi sabuha magħluqa inqabdu, imma gidbu ma' l-awtoritajiet tal-Knisja u akkużaw lis-suldati li kienu qabduhom meta kienu fil-knisja. Ukoll meta din il-knisja l-qadima kienet abbandunata u mtliet kriminali jabitaw fiha, grupp minnhom ħarġu biex jisirqu mal-lejl imma rawhom is-suldati ta' l-għassa , sparaw fuqhom, qabdu wieħed u qatlu ieħor; Pinto ordna l;I ras il-mejjet titwaħħal fuq kolonna bejn Birkirkara u Ħal-Lija.

Fl-1777 il-Gran Mastru De Rohan talab Ruma biex ikun jista' joħroġ mill-knejjes suldati, forzati, skjavi, bonavolja u oħrajn maħreubin, imma l-Kongregazzjoni

ta’ l-Immunità rrifjutat it-talba tiegħu. Hu kien illimata l-immunità għal ksur minimu tal-liġi.

Eżempji ta’ refuġjati

Fl-1667 fl-Imdina, wieħed korra lil monsinjur tal-Kattidral u mar jiġri jistkenn fil-knisja tal-Karmelitani għal diversi jiem. Sikwit kien joħroġ dawra u fi triqtu jistkenn ukoll fil-knisja tas-Salvatur, dejjem fl-Imdina. Meta darba kien barra ħdejn ilo-knisja tas-Salvatur qabnduh l-isbirri, imma hu ipprotesta għax meta qabduh kien qed iżomm b’idu mal-ħajt tal’knisja!

Uħud mir-refuġjati kienu jdumu fit-tul f’xi knisja biex ma jinqabdux. Wieħed kien dam diversi snin fil-knisja ta’ Santa Luċija tan-Naxxar sakemm ħarab lejn Sqallija; wara kien bagħat qanpiena tal-bronż bħala ringrazzjament.   Fl-1741 wieħed qattiel f’Għawdex daħal refuġjat fi knisja, u dam hemm 30 sena; imma ieħor dam igawdi l-immunità għal 48 sena!

Fil-karnival tal-1639 il-Gran Matru ma riedx li l-kavallieri żgħażagħ idaħħlu wkoll lin-nisa għal serata divertiment u qal li l-ewwel ried jitlob il-parir tal-Ġiżwita konfessur tiegħu. Dan il-Ġiżwita qabel mal-Gran Mastru. Wieħed kavallier libes ta’ Ġiżwita u tebella kliem kontrihom u l-Gran Mastru arrestah f’Sant’Jiermu. Għalhekk klikka kavallieri akkaniti marru jħabbtu l-bieb tal-Ġiżwiti imma billi ma fetħulhomx sfrundaw il-bieb u daħlu ġewwa jkissru u jixħtu barra kulma ġie għal idejhom. Il-Ġiżwiti daħlu jistkennu fil-knisja tagħhom sakemm l-Ordni eskortathom barra minn Malta.

Fl-1745 wieħed qattiel ġie arrestat waqt li kien fi knisja. L-Isqof ipprotesta u appella mal-Papa li aċċetta li l-qattiel jibqa’ arrestat għal għomru fil-ħabs ta’ l-Imdina. Wara xi għaxar snin appella Ruma. Għaddew is-snin u xeħtuh fil-ħabs ta’ l-Inkwiżitur. Wara aktar snin ġie eżiljat l-Italja biex ma jerġax imur fil-Ħabs ta’ l-Ordni fejn kien ikompli jiġi maħqur.

Fl-istess seklu kien hemm dejjem konflitti wkoll bejn in-nobbli u l-Ordni ta’ San Ġwann dwar privileġġi, titoli u drittijiet u hemm diversi każi fejn xi nobbli ħa

kenn fi knisja. Barunissa bint il-Markiż Testaferrata kienet daħlet f'xi kwistjoni u meta ġew għaliha biex tidher fil-qorti tal-Gran Mastru marret ħadet refuġju fil-knisja ta' San Pawl tal-Belt.

Fl-1773 wieħed qassis arluġġar li kien joqgħod fil-Kamerata l-Belt, u li kellu ħafna dejn, irranġa li jistaħba ġo altar mobbli li jingħalaq qisu biċċa għamara u jinġarr fuq karrettun lejn il-kunvent ta' Santa Tereża ta' Bormla għall-kenn immunitarju. Ħafna skultura dekorattiva sabiħa fil-ġebel tal-knisja parrokkjali l-antika tax-Xewkija jingħad li saret minn żewġ Sqallin li ħarbu lejn Malta u waqt li ħadu refuġju bl-immunità tal-knisja fix-Xewkija ħadmu dak ix-xogħol b'radd ta' ħajr.

Fil-karnival tal-1752 ħalliel li seraq minn diversi ħwienet mar jistaħba fil-knisja ta' L-Erwieħ tal-Belt, imma tant kien hemm serq dik il-ħabta li l-Isqof ordna li dan jingħata f'idejn il-qrati ta' l-Ordni.

Bl-arroganza ta' l-Ordni, żagħżugħ kien ilu s-snin jiġ sfurzat kontra r-rieda tiegħu biex isir kappillan konventwali; meta ma riedx xeħtuh fil-ħabs ta' Sant'Jiermu. Ħarab u mar fil-knisja ta' San Franġisk tal-Belt. Il-Gran Mastru arrestah mill-ġdid għal Sant' Jiermu. Fl-1768 reġa' ħarab u stkenn fil-Knisja ta' Sant'Anna fl-istess fortizza. Inqabad mill-ġdid u tefgħuh f'ħofra. Sas-sena ta' wara ħaffer toqba fil-ġenb b'xi biċċa ħadida u ħarab lejn il-Birgu għall-immunità ta' l-Inkwiżitur. Sadattant sar appell lill-Papa li dam sejjer tant li miet il-Papa u tela' ieħor. Il-biċċa baqgħet tkarxkar is-snin sakemm eskortawh eżiljat f'pajjiż barrani.

Tispiċċa l-immunità

Fl-1759 Il-Gran Mastru Pinto nforma 'l Papa li l-kriminali refuġjati fil-knejjes kienu qed ixekklu l-liġi u jżidu d-delitti, u ssuġġerixxa li l-immunitgħandha tkun biss fil-knejjes fejn jinżamm is-Sagrament u li jsir xi ħaġa biex tinstab soluzzjoni għal din il-problema hekk serja. F'dan anke l-Inkwiżitur Passionei qabel ma' Pinto. Il-Papa ta struzzjonijiet lill-Isqof Rull biex lill-kriminali fil-knejjes jagħtihom tlitt ijiem żmien biex jaħarbu mill-knejjes jew imorru l-ħabs ta' l-Isqof. F'Ħal Qormi kien hemm klikka kreiminali refuġjati li dejqu u beżżgħu lin-nies u l-Isqof ried jittrasferihom fi knisja oħra, imma Pintu ssuġġerielu jibagħtom jaqdfu fuq il-galeri.

Fl-1761, (fi żmien meta fil-gżejjer ċkejknin tagħna kien hawn 327 knisja!) l-Isqof irċieva struzzjonijiet minn Ruma biex jirrestrinġi l-immunità għall-knejjes li fihom is-Sagrament. Ir-refuġjati nagħtaw ġimgħatejn żmien biex jitolbu lill-Isqof jittrasferihom fi knisja oħra. L-editt ta' l-Isqof ried li fuq il-bieb ta madwar 255 knejjes żgħar li tilfu l-privileġġ tissammar plakka ta' l-injam bin-"*non gode* . . . ". Imma nstab li kien hemm xi ntoppi, għax il-knisja żgħira tad-Duluri li hemm f'Ħaż-Żebbuġ ma kienetx tal-knisja, imma ġuspatronat lajkali affiljata ma' dik tal-Lateran. Għalhekk l-Isqof ħareġ editt ieħor f'Ġunju 1762 biex dawk il-knejjes tal-Bliet u l-irħula li għadhom frekwentati sewwa jibqagħlhom l-immunità u spiċċa biex xi 90 biss tilfu l-privileġġ. Fl-1764 il-Papa abolixxa l-immunità fil-każi ta' delitti serji. Bil-*motu proprio* tal-25 ta' Ġunju 1777 il-Papa Piju VI għamel aktar restrizzjonijiet fl-immunità, fost oħrajn lill-kjeriċi li baqgħu ħielsa mit-tribunali lajċi imma mhux il-mara u t-tfal tagħhom. L-immunità kienet tapplika biss għall-knejjes parrokkjali u dawk li fihom is-Sagrament u għar-residenzi tal-kappillani u qassisin. Il-maġistrat ingħata d-dritt li jarresta individwi waqt ir-refuġju imma bil-kunsens ta' l-Isqof. Qattiela u dawk li jaħarqu, jirikattaw, jaħtfu persuni, jsirqu fid-djar u fit-toroq ġew esklużi mill-imunità. Meta l-Franċiżi daħlu Malta, abolixxew id-dritt tas-santwarju jew immunita ekkleżjastika u ħadu d-dritt li jistgħu jarrewstaw nies ukoll fil-knejjes. Ir-riformi tal-gvernatur Thomas Maitland kienu jinkludu l-abolizzjoni ta' l-immunità tal-knisja f'każi ta' atti kriminali u li l-gvern jista' jarresthom ukoll mir-refuġju li jkunu fih. Wara ftehim ma' Ruma, il-gvern Ingliż f'Malta bil-proklama tal-10 ta' April 1828 tal-Gvernatur Frederick Ponsonby, abolixxa ddritt ta' l-immunità fil-każi kriminali imma ta ċans lill-Isqof jgħaddi lir-refuġjati hu lill-awtoritajiet ċivili qabel jinħarġu bil-forza, u stabbilixxa li l-ġurisdizzjoni tal-Knisja f'Malta u Għawdex tkun tapplika biss għal dak li hu spiritwali.